

ЧЕДОМИР М. ЛУЧИЋ

СУЈЕВЈЕРЈЕ КАО САСТАВНИ ДИО ТРАДИЦИЈЕ У КУЛТУРИ ЦРНЕ ГОРЕ

Сујевјерје је старо колико и људски род, а (мање-више) задржало се све до данас.

Према неким подацима, распрострањеније је међу становништвом бијеле и црне расе него код припадника жуте.

Можда је на то утицала далеко бурнија прошлост код претходника, с обзиром на околност да су били изложени непрестаним сукобљавањима, пресељавањима, прожимањима и уз то разноликим психичким оптерећењима.

Сујевјерје се, током дуге историје човјечанства, незадрживо преносило међу народима, па му је тешко утврђивати изворност.

Међутим, без обзира на његову алотигеност или хетерогеност, средине које су се правно уздизале и културно брже еманциповале лакше су тријебиле тај коров наслеђа.

Црна Гора, више него остале српске земље, имала је ту несрећу да се од самог настанка почела изоловати.

Управо, од краја 15. стољећа (кад се први пут назива тзв. "подловћенска" или катунска Црна Гора, под Црнојевићима као обласним господарима) долази и до њеног затварања које је настављено и падом под Турке, а и касније, у ослободилачкој борби до пред крај 19. вијека.

Живећи у дубокој учаурености и материјалној биједи (са неизвјесним данас, али још неизвјеснијим сјутра), отрована унутар, међуплеменским трвењима, али и отровна према свему што је са стране долазило, изграђивала је, поступно, сопствени начин живота на нормама обичаја и под теретом наплавина примитивизма који није било лако савлађивати.

У таквим околностима стварало се погодно тле за разноврсно сујевјерје, које се уплитало и урастало у свеопшти миље цјелокупног живота постајући саставним елементом културе и традиције овог дијела српског народа.

То се овдје тим више сажимало и стапало са бићем човјека колико су биле умртвљене (а у временским етапама и прекидане) духовне везе са осталим крајевима тада патног Српства.

Да ли је онда могло бити погоднијег поднебља за развијање сујевјерја? - Наравно да није. Оно је толико оптерећивало родовско-племенско друштво Црне Горе да је било један од извора додатних свађа, распри, убистава и крвне освете.

Није мали број случајева да је и Цетињска Митрополија бивала присиљена духовно дјеловати да се ти пороци сузбију или савладају. Посебна брига цркве односила се на преваспитавање, што је ишло изузетно споро.

Нарочито је Петар Први, увидјевши (и по државу и по народ) сву несрећу која наступа као последица сујевјерја, покушавао да то зло искоријени уразумијевањем. Сматрао је да само тим путем може постићи успјех.

Из знатног броја сачуваних писама и посланица сазнајемо колико су у народу биле дубоке жиле те опаке душевне болести која је поступно метастазирала.

Но, прво да поменемо неке од тих порока који су (попут епидемије) харали појединим племенима, па онда како су на то гледали господари Црне Горе и Брда: Петар Први и Петар Други, а нарочито каквим мјерама је то искорјењивао књаз Данило.

У Црној Гори 18. и 19. вијека (а мјестимично и данас) код неких је владало увјерење да су тзв. вјештице наводно способне да "зачарају", те да им је основна намјера "чињење зла" првенствено онима са којима су у блиским односима. "Састају се" тобоже на неком гумну које је "мједено" и то у марту (чак се наводи и ноћ између 13. и 14. по новом, тј.¹ по јулијанском календару) и тамо наге оргијају договарајући се гдје ће направити помор чељади или довести до друге несреће.

По убјеђењу сујевјерних, "моћне" су се могле претворити у нечастиве духове, "проћи кроз кључаоницу", а и на даљину "оком стријељају". Обично су то жене (а ријетко мушкарци), но увијек старе, ружне и одвратне.

Младе могу бити само "виле", које чине добро, али и оне очима знају "простријелити".

Ако призовем метафорику, и ја "вјерујем" да постоје "виле". Посебно сам у њих "вјеровао" док сам био млађи. Сви по мало "уздрхти-

¹ Његош у "Горском вијенцу" посебну пажњу поклања заносној љепоти снахе Милоњића бана.

мо" пред њиховим звјезданим погледима. "Дрхтао" је и Раде Томов кад би је видио "да се смије млада". И памет му се "враћала".

И док се нико у Црној Гори није супротстављао "вилама" (дакле, "постојећим"), већ су кроз епику величане, несрећне жене "проказане" за "вјештице" жигосане су и кажњаване.

У случајевима кад би наступила болест, поготову ако би био помор дјеце (нарочито мушке) или људи, тешко је пролазило а да се нека одраније "сумњичена" жена не прогласи за сатанског сарадника.

Да би се "утврдило" да ли је "крива", осуђивана је на "потапање". Чак су у тим приликама (иако супротно црквеним правилима и под пријетњом одузимања чина) каткад учествовали и сујевјерни свештеници.

Осумњиченој би (како је забиљежио Вук Караџић) везивали руке, довели је покрај воде којој би се овај обратио молбом: "Стој водо која си Богом дата, не прими у себе ову душу ако је вјештица, но нека по вр'у плије да сви видимо е је зла душа, а ако је биједимо нека наше очи виде, да сваком ту истину можемо казат".²

Народ потом изговара "Амин!", а након тога жену бацају у воду. Потоне ли, сматрају да "није крива", изваде је и ослобађају.

Остане ли да плива, проглашавају је "вјештицом", јер је тобоже вода "није узела".³

Сујевјерни умишљаји распаљивали су машту и о оживљавању, тј. вампирењу и којечему другом. Додатна невоља је у томе што су такве маштарије закупљале свијест колектива, па су изналажене санкције обичајно нормиране.

Тако је у обичај прешло и "вађење мазије" ради доказивања "истине". Тиме се прастаро вјеровање у свемоћ воде и ватре настављало. Негдје су у вези са тим постојале и законске регулативе.

Мазија је нпр. била одређена за "утврђивање истине" још чланом 150 Душановог законика. То се затим задржало у традицији народа под Турцима, а потом и послје ослобођења ове мале српске државе.

Ако се "осумњичени" није опекао био би оправдан као невин, а онај ко га је теретио (или, како се у Црној Гори говорило, "обиједио") морао је платити казну у висини крвнине.⁴

Уза све наведено треба додати да је свакодневни живот био оптерећен обичајним сујевјерјем, било то везано за држање стоке, обраду земље или на који пољопривредни и други посао.

² В. С. Караџић, *Српски рјечник*, 1818. године, Београд 1968, стр. 382.

³ В. С. Караџић, *Српски рјечник*...74-79.

⁴ П. Стојановић, *Ордалије*..., Историјски записи 1/1977. XXX (L), књ. XXXIX, стр. 26.

Као посљедица тога се и до данас задржало да сточари овце не стрижу сриједом, не казују број грла (или пчелари број кошница), натурална позајмица (жито и сл.) се не даје након пресјенка сунца итд.

Чак се ни кров на кућу не поставља суботом, да не би страдао од непогоде (обично ватре) и сл.

У знак напретка се мушкој дјечи и данас (кроз разговор) додаје по једна година и шта све не још.

То потврђује да је свака пора друштвеног живота Црне Горе била оптерећена сујевјерјем.

Српска црква (као и све православне), држећи се изворних хришћанских учења, не само што није подржавала сујевјерје већ се и трудила да народ разувјери у такве празновјерице и оправда оне на које је ("као у случају тзв. "вјештица") прстом указивано.

У католицизму је то бивало супротно. Тако "проказане" су чак и на ломачу одвођене.

Процјенивши сву несрећу која је из сујевјерних разлога притискала племенско друштво Црне Горе, Петар Први - Свети се трудио да подигне ниво општенародне просвијећености. Прво се залагао да то постигне код свештенства. Зато је из тог посла искључивао оне који су узурпирали обавезе из "устава манастирског и својега чина"⁵, радећи то из користољубља.⁶

Трудио се да сународнике "каузално-физичким методама доведе до логичких закључивања да су то заблуде."⁷

Свештенике упозорава на обавезу "да се владају мудро и разумно" и народу преносе поруке "Нека се напријед прођу от свакога рђавога посла, да с миром стоје и да себе чувају."

Примјера ради поменимо посланицу (Црмничанима) из 1830. године⁸ у којој кори попове како дозвољавају да разни преваранти, вели, "паре узимају, варају, просипају међу народом који без свакога размисљања њихове лажи вјерује..."

На сазнање да има залуђеника који мисле да су оне "изјеле тога и тога младића, а тога и тога који је у бој погинуо, с лијеве стране запухнула и за то да је погинуо..." узвикује са чуђењем: "О Боже мој чудне сљепоте, чудна безумља и чудна сујевјерја и злога промишљања!"

Несхватљиво му је, па се пита: "Како могу људи такве проклет бајалице вјеровати, те ли не виде, да их они за измамита коју пару варају и да им лажи за готове паре продају..."

⁵ Поборима 25. јула 1800. године.

⁶ Ч. Лучић, *Моћ ријечи Пејра Првог*, Никшић 1987, стр. 49.

⁷ Исто, 49.

⁸ Црмничанима, 9. августа 1830. године.

Тражи здраворазумско закључивање и наставља: "Како ли може која жена кога заклати кад га ни су чим не такне и кад му ништа отровно не даде јести и попити?" Или: "Како ли га изјести може кад му тијело јавно у гроб положије цијело?"

"Ви говорите" - наставља даље - да вјештице по ноћи лете, а како могу лећети кад њихово тијело у одар лежи..."

Омаловажава и убјеђење сујевјерника да је у питању дух, па закључује: "Ви одговарате да њихов дух лети, но ја вама говорим и Богом се заклинам, да то бити не може, да дух из чељадета по ноћи или по дневи из тијела изиђе, нити да се опет у тијело повратити јер тијело без духа остаје мртво, а мртве нико васкресити не може, нако сам творац неба и змеље, Бог његовом силом и благовољењем".

Без жеље да нагласи ученост, већ само да ближе објасни, додаје: "Ја сам по свијету у нека мјеста ходио и неколико књигах читао и нигдје не нађох, нити ми ко каза, да има вјештица и вједогоњах, нако међу слијепим и жалостним србским народом, а зашто него зато, што је слијеп и зашто више лажи вјерује, него ли Јевангелије Христово и Христове науке и заповиједи".

Иза свега би слиједило заклинање "да се од тога злога и пребезаконог дјела - како рече - прођете, да те проклете бајалице не пуштајете, да им ништа не вјерујете и да праву чељад не мучите."

У тежњи да апел учврсти "преко свештенства као првих просветитеља"⁹, и њима даје упутства: "А вама свијема свештеницима у сва села и племена пишем и, властију вам од Бога даноју, најжесточарше запрештавам и говорим, да ни једному, који не би ово писмо послушао, немате никаква посла црковнога оправљати него они и њихови домови нека остају под жестокиим проклетством отлучени".

Ови примјери, и низ других, узети су као доказ у каквим се све невољама налазио Петар Први, кад је поред свих свјетовно-духовних послова морао да се бави и овим проблемима.

Стога није случајно и Француз Виала забиљежио да се владика додатно оптерећује примитивизмом народа.¹⁰ Напокон и сам владика је рекао да "изван пера и језика не имаде силе никакве за привести непокорне на послушаније". Или, "Ви чините што знате, а не знате што чините!"

Опасност од сујевјерја пријетила је и опстанку државу. Многе луталице и пробисвијети су се (користећи народну лаковјерност) претварали у тобожње пророке и светињаке, а у ствари су били обични лашци и преваранти.

⁹ Ч. Лучић, Моћ ријечи Петра Првог..., стр. 50.

¹⁰ L. C. Vialla de Sommières, *Voyage historique et politique au Monténégro*, Paris 1820. (Том II, стр. 367)

Међу те се може убројити и однекуд приспјели Авакум, који је чак био почео мутити по народу, посебно у појединим племенима. Разобличавајући таљкве свашторађе владика доказује: "Није се лако ни спасти, а камо ли идући по свијету посветити", јер "један источник не може слатку и горку воду давати, тако и један човјек не може се посветити, говорећи једнијем језиком и добро и зло"¹¹

И док је Петар Први сматра да они који сујевјерје пропагирају раде из користољубља, његов сљедбеник Раде Томов претпоставља да су у питању планови туђина (Турке, у првом реду) за стварање пометње у народу.

Па и у "Горском вијенцу" је, приликом разобличавања наводних "вјештица", то приписао освајачким комбинацијама скадарског паше, мада су приказане дилеме главара и објашњење владике Данила да "нема тога ни у једну књигу", те да су то "бапске приче и мудрости".

Међутим, код Књаза Данила нема дилеме. Оштрим мјерама санкционише сујевјерје, тако да га је прилично сузбио али не и уништио. Чврсто уткано у традиције народа оно се на разне начине задржало све до новијег времена.

Тиме се потврђује правило да гдје год вјера није довољно постојана оставља се простор за сујевјерје.

Нажалост, то се показује и у виду нових секти које се, као опасан паразит душе човјекове, јављају у тзв. "савременом" друштву.

Најзад, колико чувамо Бога у нама толико смо и ми у Богу. Остало је сатанска маскарада.

Чедомир М. Лучић

СУЕВЕРИЕ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ СЕМЕЙСТВА В КУЛТУРЕ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Проживя более веков в культурной и экономической изоляции Черногория отставала в каждом отношении. Так началось развиваться суеверие.

Веровалось в ведьм, вампиров, вилей и других неестественных творений.

Об этом начинались фантастические сказки. Против такой отставаным особенно борился Петар Первой вразумя народ и устно и письменно.

¹¹ Косијерима (посланица) датирана 22. фебруара 1819. године.